

Monika STAWIARSKA-LIETZAU

Kulturowe i rozwojowe uwarunkowania podejmowania ryzyka przez młodzież

Dorastanie to okres, w którym następuje wyraźny wzrost angażowania się młodzieży w zachowania ryzykowne. Młodzi ludzie sięgają po papierosy, alkohol, narkotyki, podejmują współżycie seksualne, uciekają z domu, wagarują, jeżdżą samochodem z nadmierną prędkością, często pod wpływem alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych, angażują się w zachowania antyspołeczne i przestępcze. Ze względu na zagrożenia, jakie niosą ze sobą takie zachowania, badacze różnych specjalności podejmują wysiłki mające na celu zapobieganie ich występowaniu wśród młodzieży. Analizowane są czynniki ryzyka i ochrony przed takimi zachowaniami, tworzone modele wyjaśniające ich przyczyny oraz programy prewencyjne, których skuteczność wciąż wydaje się niewystarczająca. Jednym z powodów tego stanu rzeczy może być pomijanie przez badaczy istotnej rozwojowej funkcji ryzykowania oraz niedocenianie szerszego kontekstu kulturowego, w jakim wzrasta współczesna młodzież.

Celem artykułu jest analiza zjawiska podejmowania ryzyka przez młodzież z perspektywy jego pozytywnej, adaptacyjnej funkcji związanej z osiąganiem dojrzałości i autonomii, a także wskazanie czynników społeczno-kulturowych wzmacniających skłonność nastolatków do ryzykowania. Punktem wyjścia dla wyjaśnienia adaptacyjnej i rozwojowej roli podejmowania ryzyka będzie przedstawienie dwóch odmiennych perspektyw badawczych stosowanych w analizie ryzykownych zachowań młodzieży – podejmowanie ryzyka jako problem (*risk taking as a trouble*) i podejmowanie ryzyka jako szansa rozwoju (*risk taking as an opportunity*)¹.

¹ Por. C. Lightfoot, *Culture of Adolescent Risk-Taking*, New York 1997.

Podejmowanie ryzyka jako problem czy szansa rozwoju?

Dominującą perspektywą w badaniach nad problematyką podejmowania ryzyka przez młodzież jest ujmowanie tych zachowań w kategoriach zachowań problemowych (*risk taking as a trouble*). Są za nie uznawane te zachowania ryzykowne, które są społecznie nieakceptowane i które pociągają za sobą prawdopodobieństwo śmierci lub pogorszenia jakości życia na skutek urazów, utraty zdrowia, wolności lub nieosiągnięcia celów adekwatnych do potencjału uzdolnień². Zalicza się do nich przedwczesną aktywność seksualną, zażywanie substancji psychoaktywnych (nikotyna, alkohol, narkotyki), zachowania przestępcze i agresywne, hazard, a także zachowania przyczyniające się do niepowodzeń szkolnych (np. wagarowanie, udział w grupach rówieśniczych nisko wartościujących wykształcenie)³. Zachowania te stanowią główny obiekt zainteresowania badaczy, którzy widzą w nich przejawy społecznego niedostosowania i skupiają się na poznaniu przyczyn tych zachowań w celu ich przewidywania, kontrolowania i zapobiegania. Koncentracja na zachowaniach problemowych powoduje, że pomijane są te rodzaje zachowań ryzykownych, które są stosunkowo niegroźne, a które mogą stanowić ważny przyczynek dla zrozumienia istoty zjawiska młodzieżowego ryzykowania.

Z badań, które przeprowadzili Hansen i Breivik wśród 360 norweskich uczniów w wieku 12–16 lat, wynika na przykład, że młodzież częściej angażuje się w zachowania społecznie akceptowane (np. zjazd rowerem górskim z dużą szybkością, występowanie przed dużą publicznością, skoki do wody, noszenie dziwnych ubrań) niż zachowania określone jako problemowe (np. jazda samochodem z prędkością ponad 150 km/h, wagarowanie, picie alkoholu, pisanie sprayem po murach, zażywanie narkotyków), choć – jak podkreślają badacze – ilość nastolatków podejmujących zachowania społecznie nieakceptowane była zaskakująco duża⁴.

Niektórzy autorzy wskazują, że do przyczyn angażowania się młodzieży w zachowania problemowe zaliczyć można wzrost samodzielności oraz brak zachęt i wyzwań do podejmowania akceptowanego społecznie ryzyka⁵. „Jeśli jednostka nie ma możliwości uczestniczenia w organizowanych przez rodziców lub nauczycieli pożądanym [społecznie – przyp. aut.] przedsięwzięciach spostrzeganych przez młodzież jako wyzwanie, to z dużym prawdopodobieństwem zaangażuje się w działania problemowe”⁶.

² R. Studenski, *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004, s. 113.

³ Por. J. Szymańska, *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej profilaktyki*, Warszawa 2000; R. Jessor, *Problem-Behavior Theory, Psychosocial Development, and Adolescent Problem Drinking*, „British Journal of Addiction” 1987, nr 82, s. 331–342; R. Studenski, dz. cyt.

⁴ Cyt. za: R. Studenski, dz. cyt.

⁵ Tamże; C. Lightfoot, dz. cyt.

⁶ R. Studenski, dz. cyt., s. 114.

Fakt, że większość młodzieży podejmuje zachowania ryzykowne, także takie, które nie są społecznie akceptowane, nie oznacza, że należy je uznać *a priori* za zachowania problemowe. Mogą one być ujmowane jako zachowania normalne – przygotowawcze, badawcze, przejściowe – stanowiące normalny rozwojowo element przejścia z wieku dziecięcego do dorosłości (zagadnienie to zostanie omówione poniżej). Mogą też w określonych, niesprzyjających warunkach stać się zachowaniami destrukcyjnymi, patologicznymi, i być wyrazem niewłaściwej adaptacji do nowych ról i wyzwań dorosłości. Granica między jednym a drugim wymiarem zachowań ryzykownych jest płynna. Dotyczy nie tyle rodzajów podejmowanego ryzyka, ile częstości i intensywności angażowania się w poszczególne aktywności.

Odmienne od zaprezentowanego powyżej poglądu na naturę podejmowania ryzyka przez młodzież prezentują ci badacze, którzy uznają, że stanowi ono naturalny element rozwoju jednostki, spójny z zadaniami rozwojowymi okresu dorastania.

Okres dorastania, który zawiera się w przedziale 12–18 lat, stanowi szczególny czas w rozwoju człowieka. Dokonuje się w nim bowiem gruntowna transformacja jednostki na poziomie fizycznym, umysłowym, emocjonalnym i społecznym. Jest to czas intensywnych przemian, które pozwalają na przejście z okresu dzieciństwa do dorosłości⁷. Ze względu na ich gwałtowność okres dorastania jest często określany jako *Sturm und Drang* – okres burzy i naporu⁸.

Na poziomie fizycznym pod wpływem czynników neuroendokrynych i hormonalnych zachodzą zmiany w budowie i czynnościach ciała prowadzące do osiągnięcia zdolności prokreacyjnych i wyglądu dorosłego człowieka. W sferze psychologicznej przemiany dotyczą procesów emocjonalnych i poznawczych. Kształtuje się zdolność myślenia abstrakcyjnego i rozumowania przyczynowo-skutkowego. Młodzi ludzie zaczynają myśleć coraz bardziej samodzielnie, stawiać pytania, zagłębiać się w problemy, dostrzegać różne opcje. Jak zauważa I. Obuchowska⁹, „ich otwartość i poszukiwanie racjonalnych wyjaśnień łączą się z krytycyzmem i niejednokrotnie z odrzuceniem dotychczasowych autorytetów”. Poważne zmiany zachodzą także w zakresie przeżyć emocjonalnych. Nastolatki cechuje zwiększone pobudzenie emocjonalne i chwiejność emocji, wzrost lękliwości, wrażliwości i agresywności, co związane jest po części z przebiegiem procesów neurohormonalnych przekształcających organizm, a także zmieniającym się w związku z tym obrazem własnej osoby.

Ważnym elementem przemian młodzieży w obszarze psychologicznym jest poszukiwanie własnej tożsamości i nabywanie przez nastolatki autonomii zwią-

⁷ Por. I. Obuchowska, *Adolescencja*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000; H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.

⁸ H. Bee, dz. cyt., s. 327.

⁹ I. Obuchowska, dz. cyt., s. 173.

zane ze świadomością tego, co potrafią, co od nich zależy, na co mają wpływ¹⁰. Młody człowiek w tym okresie musi odpowiedzieć sobie na pytania: „kim jestem”, „czego pragnę od życia” i „czego ono oczekuje ode mnie”¹¹. I. Obuchowska wyróżniła kilka sposobów poszukiwania tożsamości przez młodzież: poprzez odwoływanie się do ciągłości własnego istnienia, próby zmieniania siebie, eksperymentowanie ze sobą oraz sprawdzanie siebie¹². Ryzykowanie stanowi zatem jeden ze sposobów poznawania siebie i swoich możliwości – „chłopcy ze swoim umiłowaniem czynów niezwykłych i ryzykownych podejmują niekiedy zobowiązania, a częściej zakłady, które budzą nasz sprzeciw, a nieraz są wręcz niebezpieczne [...]. Zakłady dotyczą niekiedy [...] alkoholu i narkotyków, bywają również tak «niewinne», jak na przykład zjedzenie 40 pączków”¹³.

W okresie dorastania zmienia się także charakter relacji społecznych. Zmienia się stosunek nastolatków do osób dorosłych – rodzice, którzy wcześniej byli akceptowani bezrefleksyjnie, stają się przedmiotem krytyki. Wzrasta ilość konfliktów powodowanych trudnościami rodziców z zaakceptowaniem rosnącej autonomii nastolatków i wzrastającym wpływem grupy rówieśniczej¹⁴. Jak wskazują D. Ponczek i I. Olszowy, „adolescenci [...] co innego uważają za «normalne» i ważne. Powoduje to pogłębienie się różnic międzypokoleniowych. Trudności we wzajemnym zrozumieniu się dorosłych i młodych są źródłem niepokoju dla tych pierwszych i niepewności dla drugich. Efektem tego są silniejsze związki z rówieśnikami, którzy stają się często główną grupą wsparcia i wzorem do naśladowania, w tym także zachowań ryzykownych dla zdrowia”¹⁵. Grupa rówieśnicza zaczyna do pewnego stopnia zastępować rodzinę. Daje poczucie bezpieczeństwa i określony status, staje się źródłem poczucia własnej wartości, określa nowe standardy zachowania – w grupie kształtują się nowe odniesienia i powstają nowe formy zachowań, co przygotowuje dorastających do funkcjonowania w szerszym społeczeństwie, stwarza okazję do rozwijania społecznych kompetencji poprzez podejmowanie różnych zbiorowych form aktywności, stwarza także warunki do przyjęcia wzorów i do ich naśladowania¹⁶. Należy przy tym zaznaczyć, że podatność na wpływy rówieśników jest różna u poszczególnych nastolatków, zależy po części od indywidualnych właściwości oraz sytuacji w rodzinie.

Zachowania ryzykowne zgodnie z perspektywą „ryzyko jako szansa rozwoju” wspierają rozwój młodzieży, ułatwiają dokonywanie się w okresie dorasta-

¹⁰ D. Ponczek, I. Olszowy, *Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, nr 93(2), s. 260–286.

¹¹ I. Obuchowska, dz. cyt., s. 104.

¹² Tamże, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996.

¹³ Tamże, s. 107.

¹⁴ I. Obuchowska, *Adolescencja...*

¹⁵ D. Ponczek, I. Olszowy, dz. cyt., s. 262.

¹⁶ I. Obuchowska, *Adolescencja...*, s. 177–178.

nia, zaprezentowanych powyżej, przemian z dziecka w dorosłą osobę. Potwierdzeniem tej tezy może być analiza motywów angażowania się nastolatków w różne ryzykowne aktywności.

J. Szymańska¹⁷ dokonała przeglądu badań na temat motywów podejmowania trzech popularnych zachowań ryzykownych, przeprowadzonych wśród polskiej młodzieży:

1. Motywy picia alkoholu:
 - zmniejszenie zahamowań,
 - nawiązanie znajomości,
 - odprężenie, zabawa,
 - ciekawość,
 - nuda,
 - „bo wszyscy piją”,
 - zwrócenie na siebie uwagi rodziny i szkoły,
 - prowokowanie dorosłych,
 - bunt młodzieńczy.
2. Motywy rozpoczynania współżycia seksualnego:
 - pragnienie seksualne,
 - ciekawość,
 - chęć uzyskania uznania w grupie,
 - podniesienie poczucia własnej wartości,
 - chęć przeżycia czegoś ekscytującego.
3. Motywy sięgania po narkotyki:
 - motywy ucieczkowe: ucieczka od problemów, pustki i nudy, samotności i lęku,
 - motywy konformizmu: upodobnianie się do innych, aby uzyskać uznanie, oparcie i przyjaźń,
 - motywy poszukiwania: ciekawość, chęć przeżycia czegoś niezwykłego,
 - motywy prestiżowe: chęć pokazania się bardziej dorosłym, pokazanie się jako osoba ważna, ciekawa, ponadprzeciętna.

Podobne wyniki uzyskała C. Lightfoot, która przeprowadziła szeroko zakrojone badania na temat kultury podejmowania ryzyka wśród amerykańskich nastolatków¹⁸. Autorka zastosowała metodę narracyjną – badana młodzież swobodnie wypowiadała się między innymi na temat motywów ryzykowania i korzyści płynących z podejmowania ryzyka. Na pytanie „Co jest pociągającego w podejmowaniu ryzyka?” nastolatki udzieliły następujących odpowiedzi:

- 40% – moduluje poziom pobudzenia i podniecenia,
- 30% – dostarcza sposobności do nauczenia się czegoś o sobie i swoich możliwościach,

¹⁷ J. Szymańska, dz. cyt., s. 14–15.

¹⁸ C. Lightfoot, dz. cyt.

- 15% – wywołuje społeczne konsekwencje – można zrobić wrażenie na znajomych, tworzyć wzajemne wspomnienia,
- 10% – stanowi akt buntu i rebelii – możliwość bycia złapanym jest źródłem zabawy i podniecenia,
- 5% – pozwala na rozładowanie napięcia (poprzez narkotyki) – daje „odmienną perspektywę”, brak zahamowań, inny rodzaj bliskości ze znajomymi.

Jak widać, wymieniane przez polską i amerykańską młodzież motywy leżące u podłoża ryzykownych zachowań są podobne: zmiana stanu emocjonalnego – radzenie sobie z lękiem, frustracją lub nudą, chęć przeżycia czegoś ekscytującego, możliwość sprawdzenia siebie i zdobycia nowych doświadczeń, uzyskanie akceptacji ze strony rówieśników, bunt wobec dorosłych, chęć bycia bardziej dorosłym.

Analizując uzyskane w swoich badaniach wyniki, C. Lightfoot wskazuje następujące korzyści płynące z angażowania się młodzieży w ryzykowne aktywności: zmiana stanu świadomości i emocji, kształtowanie relacji interpersonalnych i statusu społecznego, dostarczanie pouczających doświadczeń, poszerzanie osobistych granic, uczenie się o życiu i odpowiedzialności, zwiększanie autonomii i kontroli, rozwój tożsamości, potwierdzenie dojrzałości i rozwojowe przejście w okres dorosłości¹⁹.

Podsumowując, zachowania ryzykowne nastolatków, choć pociągają za sobą zagrożenia dla zdrowia, dobrostanu psychicznego, a nawet życia, pełnią istotne funkcje sprzyjające wchodzeniu w okres dorosłości. Zaspokajają najważniejsze potrzeby psychologiczne (miłości, akceptacji, uznania, bezpieczeństwa, przynależności), pozwalają na określenie własnej tożsamości, uzyskanie niezależności od osób dorosłych, ułatwiają radzenie sobie z życiowymi trudnościami i rozchwianą emocjonalnością nastolatków²⁰. Jessor, przez wiele lat zajmujący się omawianą problematyką, potwierdza, że „powodem, dla którego angażowanie się młodzieży w zachowania ryzykowne jest tak niepodatne na zmiany, jest to, iż bardzo dobrze służy ono podstawowym celom rozwojowym”²¹.

Spoleczno-kulturowe determinanty podejmowania ryzyka przez młodzież

Podejmowanie ryzyka przez młodzież można uznać za zjawisko nie tylko naturalne rozwojowo, ale i kształtowane kulturowo. W książce *Risk and Culture* M. Douglas i A. Wildawsky podkreślają kluczową rolę kultury w definiowaniu, co w naszym otoczeniu jest, a co nie jest ryzykowne, rozumieniu ryzyka i jego

¹⁹ Tamże.

²⁰ J. Szymańska, dz. cyt.

²¹ Cyt. za C. Lightfoot, dz. cyt., s. 20. Tłumaczenie własne.

konsekwencji²². To kultura wyznacza granice akceptowanego ryzyka i przypisuje określoną wartość ryzykownym działaniom. Zgodnie z hipotezą określającą ryzyko jako wartość podejmowanie umiarkowanego ryzyka jest w znaczeniu kulturowym bardziej cenioną wartością niż ostrożność i takie zachowania są społecznie nagradzane, szczególnie w przypadku mężczyzn²³. Przykłady pozytywnego wartościowania ryzyka i ryzykantów znajdziemy w mediach, zwłaszcza programach i czasopismach skierowanych do mężczyzn. Przeglądu treści kilku takich polskich czasopism dokonał Ł. Skoczylas. Autor wskazuje, iż „pozytywnie wartościują [te czasopisma – przyp. aut.] podejmowanie ryzyka i uznają, że ryzykowne zadania mogą dostarczać mężczyznom ogromną satysfakcję”²⁴.

Odzwierciedlenie kulturowo transmitowanego pozytywnego stosunku do ryzyka odnajdujemy w zachowaniach młodzieży²⁵. Ryzykowne działania zazwyczaj nie są doświadczeniami indywidualnymi, podejmowanymi w samotności. Stanowią one element przeżycia wspólnotowego – są podejmowane, dyskutowane i naśladowane w gronie rówieśników²⁶. Dokonanie jakiegoś niezwykłego, niebezpiecznego czy zakazanego wyczynu jest powodem do dumy, wzbudza podziw kolegów i zwiększa prestiż jednostki w grupie²⁷. Rozwaga i ostrożność są postrzegane przez młodzież jako tchórzostwo lub słabość – szczególnie wśród chłopców – a osoby, które takich zachowań unikają, są często wyśmiewane i odrzucane. Wpływ grupy rówieśniczej widoczny w zachęcaniu do ryzykownych wyczynów, modelowaniu takich zachowań i wyrażaniu aprobaty dla osób, które nie boją się podjąć wyzwania, jest uznawany za jeden z najistotniejszych moderatorów angażowania się młodzieży w niebezpieczne zachowania²⁸.

Kulturowe normy i związane z nimi społeczne oczekiwania definiują nie tylko wartość ryzyka i ryzykujących jednostek, ale i to, które z nich warto (bądź należy) podejmować w określonym wieku, będąc osobą określonej płci, mając określony zawód czy status społeczny. Znajduje to odbicie w rodzajach zachowań ryzykownych podejmowanych przez nastolatki. Wiele z tych zachowań obserwowanych wśród młodzieży jest symbolicznie powiązanych z tym, co w naszej kulturze oznacza bycie nastolatkiem. Należą do tej kategorii liczne zachowania związane z łamaniem zakazów i buntowaniem się przeciwko dorosłym.

²² M. Douglas, A. Wildavsky, *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*, Berkeley 1982.

²³ Por. R. Studenski, dz. cyt.

²⁴ Ł. Skoczylas, *Konstrukcja męskości w polskiej prasie dla mężczyzn*, [w:] *Płeć między ciałem, umysłem i społeczeństwem*, red. K. Palus, Poznań 2011, s. 57.

²⁵ Por. D. Le Brenton, *Anthropology of Adolescent Risk-Taking Behaviours*, „Body and Society”, vol. 10(1), s. 1–15; Cz. Walesa, *Podjęmowanie ryzyka przez dzieci i młodzież*, Lublin 1988; E.B Hurlock, *Rozwój młodzieży*, Warszawa 1965; R. Studenski, dz. cyt.

²⁶ E. Sharland, *Young People, Risk Taking and Risk Making: Some Thoughts for Social Work*, „British Journal of Social Work” 2006, nr 36, s. 247–265.

²⁷ C. Lightfoot, dz. cyt.

²⁸ Por. E. Sharland, dz. cyt.; D. Le Brenton, dz. cyt.

Ograniczenia nakładane przez rodziców, nauczycieli, opiekunów stanowią w wielu przypadkach podstawę do definiowania, co jest, a co nie jest ryzykowne. Jak zaznacza Lightfoot, jeśli nie ma ograniczeń stawianych przez dorosłych (wszystko wolno), mało rzeczy wydaje się ryzykowne²⁹. Psoty (np. naciskanie dzwonka przy drzwiach i uciekanie, telefonowanie pod przypadkowe numery i żartowanie z rozmówców), zachowania lekkomyślne związane z poszukiwaniem silnych wrażeń i testowaniem swoich możliwości (np. przebieganie przed nadjeżdżającym samochodem, wspinanie się na słupy wysokiego napięcia) to także zachowania typowe dla okresu dorastania i bardzo rzadko podejmowane w późniejszym wieku.

Z drugiej strony część tych zachowań jest symbolem dorosłości. Palenie papierosów, picie alkoholu, prowadzenie samochodu, aktywność seksualna to zachowania, które są przecież normalne i dozwolone w świecie dorosłych. W percepcji młodzieży, która jest świadoma zachodzących w niej przemian prowadzących nieuchronnie ku dorosłości, zachowania te są prostymi i łatwo dostępnymi atrybutami jej nowego statusu.

Z perspektywy antropologii kulturowej podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież porównywane jest do obrzędów inicjacyjnych – rytuałów przejścia charakterystycznych dla kultur tradycyjnych³⁰. Stanowią one symboliczne przejście z dzieciństwa do dorosłości. Dzięki tym rytuałom dojrzewająca jednostka włączana jest oficjalnie do społeczności dorosłych i podejmuje nowe, dorosłe role społeczne.

Zdaniem Eriksona, ukształtowanie dorosłej tożsamości i rozwiązanie występującego w okresie dorastania konfliktu tożsamości może się dokonać na dwa sposoby – poprzez rytualne włączenie lub moratoryjne odroczenie. W społecznościach tradycyjnych proces kształtowania tożsamości wyznaczany jest przez obrzędy inicjacyjne, podczas których młody człowiek otrzymuje tożsamość dorosłego kulturowo zdefiniowaną w danej społeczności (jest to tzw. tożsamość przejęta). W kulturach nowoczesnych, a zwłaszcza w dobie ponowoczesności, młodzież swoją tożsamość musi tworzyć sama. Staje wobec różnorodności wartości i celów życiowych, ról i dróg, które może wybrać. Otrzymuje więc „społeczne moratorium” – czas wyczekiwania niezbędny do odkrycia własnej tożsamości³¹. Jest on „[...] dany młodemu człowiekowi właśnie po to, by przyglądając się różnorodności obecnej w dzisiejszym świecie, zdobył się na wybór fundamentalnych wartości, dzięki którym będzie mógł się stać niezależnym”³². Proces ten bywa długotrwały, a moment stania się osobą dorosłą i włączenia do spo-

²⁹ C. Lightfoot, dz. cyt., s. 116.

³⁰ Por. Å. Boholm, *The Cultural Nature of Risk: Can there be an Anthropology of Uncertainty?*, „Ethnos” 2003, nr 2, s. 159–178; D. Le Brenton, dz. cyt.

³¹ K. Joniec-Bubula, *Rola rytuałów przejścia w tworzeniu się tożsamości w okresie dorastania*, [w:] *Tożsamość człowieka*, red. A. Gałdowa, Kraków 2000.

³² Tamże, s. 166.

łeczności dorosłych nie jest w naszej kulturze wyraźnie określony. Być może dlatego młodzież poszukuje jasnych symboli dorosłości i potwierdzenia swojego wejścia w dorosły świat, tworząc własne rytuały przejścia.

W ryzykownych „próbach” podejmowanych w gronie rówieśników odnajdziemy obecną w kulturach tradycyjnych uniwersalną strukturę rytuałów przejścia: etap separacji, marginalny i włączenia. Etap separacji służy podkreśleniu zerwania więzów z matką i rodziną pochodzenia. Dojrzewająca jednostka wraz z innymi osobami w swoim wieku tworzy grupę odniesienia, która „stanowi «etap pośredniczący», pozwalający zdobyć doświadczenia poza kręgiem własnej rodziny, konfrontować się z obecnym w danym społeczeństwie horyzontem wartości i norm, zakosztować budowania wspólnoty i uczestnictwa w niej”³³. Etap marginalny to etap „próby”, w którym przed młodymi stawiane są różnego rodzaju wyzwania – „ciężkie próby” (*ordeals*). Dzięki nim nabywają zaufanie do siebie i swoich możliwości, przejmują kontrolę nad swoimi potrzebami i lękami, uczą się, jak sobie radzić z niekorzystnymi okolicznościami. Etap ten często utożsamiany jest z symboliczną śmiercią i powtórными narodzinami – już w dorosłej postaci. Ten element zmagania się ze swoim lękiem, ze swoim ciałem, z nieznanym, a także ocierania się o śmierć obecny jest także w zachowaniach ryzykownych podejmowanych przez współczesną młodzież³⁴. Pomyślne przejście przez etap próby kończy się etapem włączenia. Jego zadaniem jest potwierdzenie przyjęcia nowej tożsamości i wejścia młodych w nową rolę – dorosłego. Ta nowa tożsamość musi zostać dostrzeżona i doceniona przez innych, dlatego tak ważna jest dla młodzieży aprobaty ze strony otoczenia³⁵.

W społecznościach tradycyjnych rytuały przejścia dokonują się w gronie rówieśników, ale pod pełną kontrolą ze strony osób dorosłych, którzy przeprowadzają młodych przez kolejne „etapy wtajemniczenia”. Pomyślne ich zakończenie jest powodem dumy i radości dla całej społeczności – młodych, ich rodzin i innych dorosłych. We współczesnych kulturach ponowoczesnych młodzi pozostawieni są sami sobie. Nie mają wsparcia ze strony dorosłych, którzy nie pełnią już roli przewodników wprowadzających w dorosłość. Co więcej, nie tylko nie znajdują w oczach dorosłych aprobaty dla ryzykownych wyczynów, będących próbami legitymizowania swojej dorosłości, ale są za to potępiani i przed nimi powstrzymywani³⁶. Jak zauważa Sharland, mamy tu do czynienia z „pedagogicznym paradoksem” – pragnąc ochronić młodzież przed zagrożeniami, jakie pociągają za sobą ryzykowne zachowania, jednocześnie nie dopuszczamy do osiągnięcia przez nią dojrzałości, do której przyczynia się właśnie podejmowanie ryzyka i możliwość uczenia się na własnych błędach³⁷.

³³ Tamże, s. 171.

³⁴ Por. D. Le Brenton, dz. cyt.

³⁵ K. Joniec-Bubula, dz. cyt.

³⁶ Por. D. Le Brenton, dz. cyt.

³⁷ E. Sharland, dz. cyt., s. 252.

Zakończenie

Podjęcie ryzyka przez młodzież jest zjawiskiem powszechnym i trudnym do wyeliminowania, bo – jak wykazano powyżej – pełni istotne funkcje wspomagające jej rozwój. Zachowania ryzykowne pozwalają na zdobycie ważnych życiowo doświadczeń, wejście w nowe relacje i role społeczne poza środowiskiem rodzinnym i kształtowanie się dorosłej tożsamości. Ujmowanie ryzykownej aktywności jedynie z perspektywy zachowań problemowych prowadzi do niezrozumienia istoty zjawiska i ignorowania rozwojowych potrzeb nastolatków.

Należy zatem w procesie wychowania i nauczania większy nacisk położyć na wspieranie tej naturalnej rozwojowo tendencji do ryzykowania, poprzez stwarzanie sytuacji społecznie akceptowanych i pożądaných, swoistych „rytuałów przejścia”, które będą stanowić dla młodych ludzi wyzwanie, kształtując ich samodzielność i dorosłą zdrową tożsamość.

Summary

Cultural and developmental determinants of adolescent risk-taking

A tangible increase of engagement in risk taking behaviours is observed during adolescence. Smoking, drinking, drugs using, practising unsafe sex, playing truant, delinquent and antisocial behaviours are common in this period of life. These behaviours are usually regarded as “problem behaviours”. Researches from several disciplines make efforts to recognize factors influencing these risk activities and to eliminate them.

The main goal of this article is to analyse adolescent risk taking from different point of view – “risk taking as opportunity” and to present social and cultural factors reinforcing young people’s propensity to take risk. This is argued that adolescent risk involvement serves main developmental goals such as achieving social status, demonstrating autonomy and establishing identity of young people.